

РОЗДІЛ 9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.1>

НАПРЯМИ ОТРИМАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ОПЕРАТИВНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ МОЛОДДЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Бабакін В.М.,
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри технологій захисту
навколишнього середовища,
факультету управління та захисту населення
Національного університету цивільного захисту України,
ORCID: 0000-0002-7157-0241*

Борисенко Ю.Д.,
*студентка факультету № 6
Харківського університету внутрішніх справ
e-mail. ordinaryperson063@gmail.com*

Бабакін В.М., Борисенко Ю.Д. Напрями отримання оперативно-розшукової інформації оперативними працівниками у протидії злочинам, що вчиняються молоддю в умовах воєнного стану.

У статті досліджується актуальна проблема щодо отримання значущої оперативно-розшукової інформації оперативними працівниками у протидії злочинам, що вчиняються молоддю в умовах воєнного стану. Висвітлюються проблемні аспекти реалізації оперативно-розшукових заходів в умовах воєнного стану та пропонуються шляхи їх вирішення. Наголошується на необхідності адаптації тактики оперативно-розшукової діяльності до викликів воєнного часу та посилення координації зусиль оперативних підрозділів у протидії молодіжній злочинності. Автори у статті також досліджують особливості оперативної обстановки, що склалася в результаті воєнних дій. Акцентуються питання на важливості проведення систематичного аналізу та оцінки оперативної обстановки з прогнозування стану криміногенної ситуації на території (лінії, напрямі) оперативного обслуговування з метою планування і проведення відповідних, у тому числі й оперативно-розшукових заходів щодо протидії злочинності у молодіжному середовищі. Це дозволить своєчасно виявляти нові зовнішні та внутрішні загрози, а також адаптувати тактику оперативно-розшукової діяльності до умов воєнного стану. Аналізуються основні джерела отримання оперативно-значимої інформації, зокрема конфіденційне співробітництво, оперативне впровадження, оперативний пошук, оперативні комбінації та оперативно-технічні заходи. Висвітлюються проблемні аспекти реалізації оперативно-розшукових заходів в умовах воєнного стану та пропонуються шляхи їх вирішення. Наголошується на необхідності адаптації тактики оперативно-розшукової діяльності до викликів воєнного часу та посилення координації зусиль оперативних підрозділів у протидії злочинам, що вчиняються молоддю в умовах воєнного стану. Особлива увага приділяється питанням налагодження ефективної взаємодії між оперативними підрозділами правоохоронних органів та іншими суб'єктами у протидії злочинності в умовах воєнного стану. Підкреслюється важливість

своєчасного обміну інформацією та проведення спільних оперативно-профілактичних заходів з метою попередження та розкриття злочинів, що вчиняються молоддю. Вивчено дискусійні питання й надано пропозиції щодо вдосконалення досліджуваного напрямку.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, оперативні підрозділи, протидія, оперативно-розшукові заходи, негласні слідчі (розшукові) дії, оцінювання результатів, досудове розслідування, слідчий експеримент, спеціальні знання, експерт, слідчий, прокурор, суд, кримінальне провадження.

Babakin V.M., Borysenko Y.D. Directions for obtaining operational and investigative information by operatives in countering crimes committed by youth in the conditions of martial law.

This article explores the vital issue of obtaining actionable operational and investigative information by law enforcement operatives to combat crimes committed by youth under the conditions of martial law. The study examines the challenges faced in implementing operational and investigative measures during wartime and outlines strategies to address these difficulties. Particular attention is given to the need for adapting operational approaches to wartime realities and strengthening coordination among operational units in combating youth crime. The authors analyze the specific dynamics of the operational environment that have emerged as a result of military actions. The article highlights the necessity of conducting systematic assessments of the operational situation, including the analysis and forecasting of crime trends within service areas. This enables the development and implementation of targeted operational and investigative measures to counteract youth crime effectively. Timely identification of new threats, both internal and external, is critical for adjusting operational tactics to martial law conditions. The study examines key methods for obtaining operationally significant information, such as confidential informants, undercover operations, strategic operational combinations, and advanced technical measures. It identifies problematic aspects of operational and investigative activities under martial law and proposes methods to overcome these challenges. The authors stress the importance of establishing robust interagency cooperation among law enforcement agencies and other relevant entities. The timely exchange of information and coordinated operational-preventive actions are essential for preventing and solving youth crimes. The article also discusses contentious issues in the field and offers recommendations for improving operational practices.

Key words: criminal offense, operational units, countermeasures, operational and investigative activities, covert investigative actions, result evaluation, pre-trial investigation, investigative experiment, specialized expertise, expert, investigator, prosecutor, court, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Оперативно-розшукова діяльність залишається однією із ефективних засобів, форм і методів викриття, розкриття, розслідування кримінальних правопорушень, вчинених молоддю, також й в умовах воєнного стану, коли такою категорією осіб вчиняються державні злочини, колабораційні і мародерські злочинні дії та інші види кримінальних правопорушень, що не є характерним для мирного часу. У зв'язку з цим, є доцільність проведення подальших наукових досліджень й з вказаного напрямку, що буде сприяти вдосконаленню теорії ОРД. Така тенденція ускладняється ще і тим, що до початку агресії рф 24.02.2022 року, криміногенна обстановка в Україні свідчила про збільшення в цілому кількості кримінальних правопорушень вчинених молоддю, яка стає більш активною, організованою, професійною в умовах воєнного стану та має свої особливості. Тому питання отримання оперативно-розшукової інформації оперативними працівниками при цьому залишається ще більше актуальними.

Мета дослідження. Визначити основні напрями отримання оперативно-розшукової інформації оперативними працівниками у протидії злочинам, що вчиняються молоддю в умовах воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Проблематику вказаного питання вивчали такі науковці, як: Л.І. Аруша, Л.Д. Біленчук, Д.В. Гребельський, В.В. Дараган, В.В. Лисенко, М.М. Перепелиця, О.О. Подобний, В.Д. Пчолкін, О.Ф. Долженков, В.Л. Ортинський, М.Б. Саакян, О. Сліпущко, В.В. Шендрик, О.О. Юхно, В.В. Яременко та ін.. Дослідження наукових праць, що висвітлюють досліджений напрям дає змогу стверджувати, що специфіка організації отримання (моніторингу) оперативними підрозділами поліції України оперативної та іншої інформації про стан у молодіжному середовищі вченими в наявних наукових працях досліджується у межах більш широкій правовій проблематики.

Виклад основного матеріалу. Оперативно-розшукова діяльність здійснюється з метою отримання інформації, її накопичення, обробки, аналізу і оцінки та вжиття відповідних оперативно-розшукових та інших превентивних заходів. Діяльність кожного оперативного підрозділу пов'язана із запобіганням та протидією і розслідуванням кримінальних правопорушень. Неможливо навіть уявити, як оперативні підрозділи можуть виконати своє завдання, не маючи ніяких відомостей про винну особу або ту з якою проводяться превентивні і оперативно-розшукові заходи. Повне і всебічне висвітлення діяльності суб'єкта правопорушення являється запорукою успішного припинення його протиправної поведінки. Наявність попередньої інформації про злочин і особу, яка його вчинила, являється основою його розкриття [1, с. 204].

На сьогодні удосконалення організації і обрання тактики отримання оперативної інформації у протидії кримінальним правопорушенням у молодіжному середовищі, зокрема в умовах воєнного стану, як і раніше має пріоритетне значення.

Як наголошує М. Волошина, передвоєнний розвиток соціально-економічної, науково-технічної сфер суспільного життя відбувалось і видозмінювалось формування, трансформація та становлення сучасних методів та форм протидії молодіжної злочинності. Зокрема, аналіз чинного законодавства та практики діяльності оперативних підрозділів поліції за останні десятиріччя дозволяють констатувати удосконалення сучасних різновидів оперативно-розшукової діяльності у протидії злочинності. При цьому суттєве значення має отримання первинної оперативно-розшукової інформації з метою забезпечення ОРД та завдань і мети кримінального провадження. Як зазначають оперативні працівники, одна із таких форм протидії злочинності, як оперативний пошук первинної оперативно-розшукової інформації є самостійною організаційно-тактичною формою протидії злочинності, і по суті, первинною для здійснення подальших організаційно-тактичних форм оперативно-розшукових заходів у протидії злочинності. Також М. Волошина дійшла до висновку, що саме від якості отриманої інформації, що представляє оперативний інтерес залежить результативність, швидкість та ефективність здійснення оперативно-розшукових заходів із залучення основних та додаткових сил ОРД [2, с. 180], що має значення й при проведенні таких заходів в умовах воєнного стану.

У теорії оперативно-розшукової діяльності існує декілька точок зору щодо як безпосереднього визначення взагалі організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової протидії злочинності, так і місця в такій системі оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації, ідентичності та взаємозамінності використання термінів «оперативний пошук» та «оперативний (ініціативний) пошук» [2, с. 181]. З точки зору теорії, оперативно-розшукова інформація за визначенням М.М. Перепелиці та В.Ю. Журавльова – це фактичні дані, що мають безпосереднє або перспективне значення для вирішення стратегічних, тактичних і організаційних задач оперативно-розшукової діяльності, одержаної оперативними апаратами гласними і негласними методами з різноманітних джерел, або ж отримані в ході аналітичного опрацювання первинних даних [3, с. 40].

Згідно з науковою позицією В.П. Сапальова, організація заходів, щодо отримання оперативно-розшукової інформації, зокрема, що пов'язана з використанням оперативно-технічних засобів підрозділами оперативної служби, є системою власної структурної побудови негласної діяльності, яка при високому рівні організації і взаємодії, прийнятті відповідних управлінських рішень і умовах функціонування оперативного підрозділу дає можливість тримати у стані оперативної готовності комплекс оперативно-технічних засобів та в разі необхідності, використати для пошуку й фіксації оперативно-розшукової інформації, забезпечувати відповідно до розроблених методик і тактики ефективного застосування особовим складом, який пройшов спеціальну підготовку [4, с. 73]. Вказане підтверджує таку форму отримання оперативної інформації й в умовах воєнного стану, але при ширшій взаємодії з іншими оперативними підрозділами правоохоронних і військових органів та СБУ.

Досліджуючи наукові позиції вчених у сфері отримання та використання оперативної інформації для планування і досягнення цілей оперативно-розшукових заходів з попередження кримінальних правопорушень Н.Є. Філіпенко під оперативно-розшуковою інформацією пропонувала розуміти врегульовану чинним законодавством і розроблену на його основі нормативними актами сукупність документованих або оголошених відомостей по виявленню, збору, обробці, аналізу, збереженню й одержанню інформації про осіб і факти, що представляють оперативний інтерес, з використанням гласних і негласних оперативно-розшукових сил, засобів і методів, уповнова-

женими на те суб'єктами оперативно-розшукової діяльності [5]. До вказаної оцінки слід додати завдання оперативних підрозділів поліції в умовах воєнного стану щодо вирішення нових завдань в цих умовах зокрема, розширення взаємодії в цьому напрямі з оперативними підрозділами інших відомств щодо встановлення кримінально-налаштованих молодих осіб, які замислюють, готують та вчиняють кримінальні правопорушення, ухиляються від призову та мобілізації.

У організації протидії злочинам, що вчиняються молоддю в умовах воєнного стану значне місце займає стан оперативної обстановки. Так, досліджуючи та аналізуючи стан оперативної обстановки на території, лінії, напрямі оперативного обслуговування оперативними підрозділами, С.І. Гриценко зазначає, що її елементами є наступні: 1) збір і вивчення оперативної інформації щодо оперативної обстановки, що склалася на території, лінії, напрямі оперативного обслуговування; 2) наявні сили й засоби конкретного оперативного підрозділу та забезпечення у процесі пошуку їх комплексного використання; 3) розроблення з урахуванням конкретної обстановки спеціальних планів (заходів) щодо виявлення первинних даних про маргінальних осіб і поведінку, що становить оперативний інтерес; 4) своєчасне внесення коректив до намічених пошукових заходів щодо стану оперативної обстановки; 5) здійснення постійного моніторингу й контролю та надання методичної, практичної і консультативної допомоги підлеглим працівникам оперативних підрозділів у процесі пошукової діяльності; 6) систематичне навчання працівників підрозділів досудового розслідування та оперативних підрозділів формам та методам пошукової роботи [8, с. 13], а також запобігання злочинній діяльності у молодіжному середовищі та протидія кримінальним правопорушенням такої категорії осіб. У зв'язку з вказаним, працівники оперативних підрозділів повинні належним чином організувати діяльність щодо своєчасного одержання достовірної оперативної інформації з метою стабілізації оперативної обстановки та організації відповідних і адекватних оперативно-розшукових заходів з урахуванням воєнного стану з протидії злочинності серед молоді. Отримання відомостей, що становлять оперативний інтерес, дає підстави аналізувати їх, давати оцінку криміногенній обстановці на території, по лінії, напрямі оперативного обслуговування, а також адекватно реагувати на злочини відповідними оперативно-розшуковими заходами, застосовувати при цьому творчу і професійну ініціативу.

Разом з вказаним, віддаючи належне всім фахівцям у сфері оперативно-розшукової діяльності з піднятих питань, слід навести більш доцільну наукову позицію М.В. Стащак щодо класифікації: 1) оперативний пошук і перевірки первинної оперативно-розшукової інформації; 2) планування, подальша перевірка оперативної інформації і реалізація ОРЗ та оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження 3) встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень і здійснення заходів оперативно-розшукової превенції [6, с. 69], що ми підтримуємо.

Результати нашого дослідження свідчать про те, що оперативно-розшукова інформація, як результат алгоритму організації її своєчасного отримання про відомості щодо кримінально налаштованої молоді та осіб, які втягують таку категорію у вчинення кримінальних правопорушень, використовуються при плануванні й проведенні тактичних прийомів та комплексу оперативно-розшукових заходів у протидії злочинам, що вчиняються молоддю в умовах воєнного стану. До способів отримання оперативної та іншої інформації у дослідженому напрямі обґрунтовано та запропоновано віднести: 1) інформацію із засобів масової інформації, прес-конференцій, брифінгів, прийомів, зустрічей представників преси з керівництвом ГУ НП областей та відділів поліції їх щорічні звіти перед громадськістю, прес-релізів; 2) джерела оперативної інформації оперативних підрозділів отриманих згідно з чинним законодавством України, а також від оперативних підрозділів з місць позбавлення волі пенітенціарних установ Міністерства юстиції України, від Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної служби надзвичайних ситуацій; 3) джерела оперативної інформації за результатами використання слідчими конфіденційного співробітництва згідно положень ст. 275 КПК України; 4) результати оперативно-розшукового моніторингу у мережі Інтернет щодо пошуку інформації відносно кримінально налаштованих молодих осіб; 5) результати діяльності і моніторингу спеціалізованих підрозділів кіберполіції і оперативно-розшукових розвідувальних заходів та аналіз і оцінка проведених оперативно-розшукових заходів галузевих оперативних підрозділів поліції за напрямками діяльності.

Працівники оперативних підрозділів постійно здійснюють оперативно-розшукову діяльність з пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих молодих осіб та їх груп,

відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривної діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [7], у тому числі і відносно молоді. В той же час, із ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» виникають завдання, що є підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, зокрема про: 1) кримінальні правопорушення, що готуються молодими особами; 2) молодих осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення; 3) молодих осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, ухиляються від призову та мобілізації (ред. автора) 4) осіб, безвісно відсутніх; 5) розвідувально-підривної діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та за допомогою окремих молодих осіб проти України, яка направлено на виконання завдань агресії РФ; 6) реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів і СБУ, військослужбовців ЗСУ та їх структурних підрозділів у зв'язку з їхньою службовою діяльністю і несенням служби, та виконанням бойових завдань; 7) взаємодія з оперативними підрозділами інших правоохоронними органами СБУ і ЗСУ щодо отримання розвідувальної і контррозвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави [7].

Результати аналізу діяльності оперативних підрозділів свідчать про те, що надходження оперативної інформації здійснюється й під час взаємодії між оперативними підрозділами районів, міст, областей, а також від представників з недержавних і громадських організацій від окремих громадян та правоохоронних органів інших держав. Слід наголосити, що ефективність застосування оперативно-розшукових засобів при отриманні оперативної інформації оперативними підрозділами у протидії молодіжній злочинності надасть можливість оперативно реагувати на протиправну діяльність даної категорії осіб і не допустити погіршення криміногенної обстановки на території оперативного обслуговування поліції. Оперативна інформація про злочинну діяльність у молодіжному середовищі може бути також отримана при застосуванні такої негласної слідчої (розшукової) дії, як зняття інформації з транспортних і телекомунікаційних мереж. Застосування даного заходу надає можливість слідчим та оперативним підрозділам максимально ефективно отримувати відомості й фіксувати інформацію, яка передається каналами зв'язку і є необхідною для успішного досудового розслідування, дізнання та ефективного виявлення, розкриття і запобігання вчиненню інших кримінальних правопорушень, зокрема молоддю.

Висновки. За результатами дослідження ми дійшли до висновку, що отримання оперативно-розшукової інформації оперативними працівниками у протидії злочинам, що вчиняються молоддю в умовах воєнного стану має декілька напрямів, зокрема: 1) пошук відомостей щодо молодих осіб, які замислюють, готуються або вчинили державні та загальнокримінальні злочини; 2) пошук відомостей щодо викрадення предметів та зброї, боєприпасів, вибухових речовин, що перебувають в незаконному обігу, а також місця їх витоку, зокрема із зони бойових дій та окупованих територій, які після цього були деокуповані та при виконанні логістики забезпечення їх з тилу до місць ведення бойових дій; 3) пошук відомостей про осіб, що були чи є співучасниками кримінальних правопорушень що вчинені молодими особами і неповнолітніми; 4) пошук відомостей про місця мешкання, навчання, розважальні заклади, перебування кримінально-налаштованих молодих осіб і неповнолітніх, що потребують оперативної уваги.

Утім, порушені проблемні питання не є кінцевими і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник. Ч. 1. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 244 с.
2. Волошина М. Пошук первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 180–184.
3. Перепелиця М.М., Журавльов В.Ю. Деякі теоретичні аспекти інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. *Вісник НУВС*. Спецвипуск № 1. С. 37–46.

4. Сапальов В.П. Отримання оперативно-розшукової інформації з використанням спеціальних технічних засобів підрозділами оперативної служби (теоретико-правові та організаційно-тактичні основи): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2002. 253 с.
5. Філіпенко Н.Є. Діяльність оперативних підрозділів пенітенціарних установ щодо профілактики правопорушень серед жінок, які відбувають покарання. Автореф. ... дис. канд. юрид. наук. 21.07.04 – оперативно-розшукова діяльність. Харків : НУВС, 2001. 20 с.
6. Стащак М.В. Оперативно-розшукові форми протидії злочинам: монографія. Харків : ХНУВС, 2016. 420 с.
7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 № 2135-ХІІ: (зі змінами та доповненнями на 18.07.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 24.11.2024).
8. Ромат В.В., Косяк В.Л., Гриценко С.И. Организация и тактика оперативного поиска лиц и фактов, представляющих оперативный интерес: лекция. Харьков: ХВК МВД УССР, 1989. 31 с.